

Ami nem kavar fel, az nyomot sem hagy

D. Rácz István beszélgetése Szabó K. István rendezővel, a Csokonai Színház új művészeti vezetőjével

D. Rácz István *Nem ismeretlenül jön Debrecenbe, az utóbbi években több előadást is rendezett a Csokonai Színházban, jól ismeri a társulatot. Valószínűleg a várost is. Tapasztalata szerint mennyire igaz az a sztereotípia, hogy Debrecen konzervatív város?*

Szabó K. István Ady Endre a “maradandóság” városaként emlegette, de ezt ne értsük “maradiságnak”, még akkor sem, ha a konzervatív szemléletnek és magatartásnak erős hagyománya van Debrecenben. A cívis konzervativizmus, legalábbis az én meglátásom szerint, mára már nem ugyanaz, mint XIX-XX. századfordulón. Debrecen, mint minden olyan történelmi központ, mely egyben nemzeti értéktáráként is funkcionál, a megőrzést, konzerválást kreatív reflexként azonosítja, és úgy is él vele. Gondoljunk bele, hogy ez az értékhalmoz nem jöhetett volna létre, ha az innovációnak nem lett volna itt kibontakozási lehetősége. Bár a sztereotípiát nehéz lesz meghaladni, én mégis úgy érzem, hogy Debrecen egy dinamikus város, nyitott a befogadásra, már amennyiben maga a “gyűttment” valamiféle kényszerképzetből nem lesz kálvinistább a debreceninél. Én szeretném helyén kezelni a dolgokat, nagy lehetőség van egy ilyen értéktárban, élő kulturális organizmusként kell bánni vele, és akkor argumentumként támasztja alá az új értékek születését. Tíz éve visszajárok Debrecenbe rendezni, de közelebb csak néhány hónapja kerülhettem a város szellemi mozgatóihoz, már színházi vezetőként, ami némiképp magyarázza azt, hogy elengedhetetlen a “felkentség” a szószék eléréséhez.

D. Rácz *Mindezeknek a színház szempontjából különös jelentőségük van. Egy tavalyi interjúban nyilatkozta: „Nekünk a közízlés formálása, nevelése lenne a dolgunk, és nem a neki való megfelelés.” Eddigi benyomásai alapján mennyire formálható a debreceni közönség? Van-e különbség például Nagyváradhoz vagy Budapesthez képest?*

Szabó K. Bármennyire avíttnak tűnhet ez a megközelítés, én hiszem azt, hogy a színháznak nevelő szerepe van, a deszkán formálódó példázatok életünk legfontosabb eseményeire, sarkalatos pontjaira reflektálnak, azokból merítenek, értelmezést és vitalehetőséget kínálnak. Arra ösztönöznek, hogy szembenézzünk

félelmeinkkel, rákérdeznek felelősségérzetünkre, feltárják egyéni és társadalmi életünk problémás vetületeit. Mert a színház elsősorban önreflexió, s csak aztán „kikapcsolódás”, ami igencsak szerencsétlen megjelölése a játék aktusának, hiszen, ha az hivatott performerek és kíváncsi nézők között jön létre, valójában „bekapcsolódást” jelent egy játérendszerbe. Én ez utóbbi felől közelítek a színházi alkotáshoz, és arra próbálom kapacitálni a nézőt, hogy legyen partnerünk a párbeszédben, a játékban, a keresésben, a „heuréka” momentumokban, a felismerésben.

Nagyvárad és Debrecen nézői tipológiája hasonló, bár a polgári hagyományok alapjait vizsgálva eltérő kulturális beágyazódást találunk (a XIX. század második felében Debrecen polgársága erősen protestáns szellemiségű, míg Nagyvárad polgárosodása római és görög katolikus, református és izraelita gyökerekből táplálkozik), ízlés dolgában mégis egyeztethető a két város nézői igénye. Népszerű volt a zenés színház, de míg Nagyvárad hagyományosan az operettre, Debrecen inkább az operára esküdött. A XX. század hetvenes éveire mindkét színházban kacérkodtak az úttörő európai színházi tendenciákkal, Nagyváradon Szabó József Ódzsa román hatásra, Debrecenben Ruszt József lengyel hatásra, de egyik sem ért el a színházi reform szempontjából maradandó sikert. Budapesten más a helyzet, különböző profilú színházak között oszlik meg a közönség, a művészi igényű kő-vagy független színházi műhelyektől a kifejezetten kommersziális kínálatig. Miért okoskodtam ide ezt a kis színháztörténeti összehasonlítást? Mert a közönség ízlésének alakulását csak a színház tartalmi és esztétikai „ajánlata” függvényében vizsgálhatjuk. Eddigi, főleg székelvudvarhelyi, temesvári és nagyváradai tapasztalatom alapján, ki merem jelenteni, hogy a közönség ízlése igenis „formálható”. Ehhez kitartó munkára és a nívó szinten tartására van szükség. Forma és tartalom tekintetében differenciálhatunk, de a nívó az legyen állandó. Nem kell a közönséget lenézni, de nem kell túlértékelni sem művészeti tájékozottságát, és a legfontosabb megtalálni a kommunikáció azon formáját, mely által közönséget vállal a mi törekvéseinkkel, és aktív jelenlétével hitelesíti azokat.

D. Rác Egy másik interjúban azt mondta, hogy rendezőként gyakorolja „az arany metszést, tradíció és innováció között”. Ezzel egybecseng, amit Mátyássy Szabolcs, a színház új igazgatója mondott köszöntőjében: egyszerre törekednek majd „a helyi hagyományok tiszteletben tartására” és az újírtásra. Hallhatnánk erről bővebben? Mit jelent az egyik, és mit jelent a másik?

Szabó K. A hagyomány a hely szellemének kreatív arca, identitásörző szerepe megkérdőjelezhetetlen. A hagyomány viszont nemcsak azt jelenti, hogy egy örökség változatlan formában van jelen egy közösség életében, hanem azt is, hogy inspirációként szolgál újabb hajtások megjelenésére. Debrecen hagyó-

mánytára gazdag és szerteágazó, etnográfától az irodalomig, egyházi vagy iskolakultúrától a színházig. Kiváló terepe lehet egy nagyobb szabású kulturális építkezésnek, melyet a színház, mint szinkretikus művészeti forma, jó eséllyel összefoghat.

Én a színház dinamikus formáit keresem. A tényleges megújulás csak akkor lehetséges, ha az nem szakad el a hagyományoktól, hanem az előbbieket továbbgondolásaként jön létre. Így szervesül az új a régivel, és nem törik meg a folyamat.

D. Rác *Az igazgató azt is nyilatkozta: az új vezetés célja, hogy ismét bekapcsolja a színházat Debrecen kulturális életébe. Azért emeltem ki az ismét szót, mert ez azt sugallja: a színház egykor volt presztízst kell helyreállítani. Jól értem? Mennyi és milyen tennivalót látnak ezen a téren?*

Szabó K. A színház, jó esetben, társadalmi fórum, találkozási pont, a szabad gondolat megnyilvánulási tere. Képesek vagyunk, és az intézmény kibővített infrastruktúrája által, a lehetőségünk is megvan arra, hogy a város meghatározó kulturális platformjaként erősítsük azt a hálózatot, mely Debrecen kulturális „vérkeringését” alkotja. Mátyássy Szabolcs kollégámmal éppen erre a feladatra vállalkoztunk, újrapirozicionálni a Csokonai Nemzeti Színházat, mint Debrecen város kulturális origóját, ahol otthonra talál irodalom, zene, tánc és a művészi önkifejezés megannyi formája. Az utóbbi években, számos, az intézményi működést hátráltató okból kifolyólag, a színház szeparálódott, elszigetelődött, és ez komoly presztízsveszteséghez vezetett. A közönség elbizonytalanodott, a társintézmények közötti természetes szimbiózis megbomlott, eljött az ideje az újrászervezésnek. Vissza kell állítanunk a színház bérletrendszerét, mely az elmúlt három évben szinte teljesen leépült, hatékony média- és marketingstratégiával kell megerősíteni a színház jelenlétét a köztudatban. Regionális viszonylatban is növelnünk kell hatókörünket, mind a vendéjátékok, fesztiváljelenlétek tekintetében, mind a hozzánk beáramló új színházi tartalmakat és közönséget illetően. A háromtagozatos intézmény (próza, opera, tánc) szélesebb műfaji merítést kínál, ugyanakkor változatosabb együttműködési lehetőségeket is jelent, és ez már önmagában is inspiráló lehet egy Nemzetközi Összművészeti Biennálé megszervezésére Debrecenben, a már meglévő és továbbgondolt Magdafeszt és Deszka Fesztiválok mellett.

D. Rác *Érdekes időszakban vették át a színház irányítását: szeptemberben nyílt a felújított Csokonai Teátrum, a Csokonai Fórum pedig még szintén csak egy éve nyílt, mondhatni mostanra kezdik belakni. A közönség véleménye megoszlik róla, többnyire jó és rossz vonatkozásait egyaránt említik. A művészeti vezetőnek nyilván nem dolga, hogy az előtér tükörpadlójáról vagy a büfé hiányáról nyilatkozzon.*

zon, de kíváncsi vagyok a véleményére a két teremről. Van-e rá esély, hogy idővel a Kóti Árpád Terem ugyanolyan kultikus helyé válik, mint korábban a Stúdiószínpad?

Szabó K. A Horváth Árpád Stúdiószínpad sokáig a formabontás, a színházi kísérletek szigete volt. Általában, hasonló méretű terekben találkozhatunk a kortárs magyar dráma legfrissebb darabjaival vagy a klasszikus drámairodalom merészebb újraértelmezéseivel. Azt gondolom, nemcsak, hogy szükség van a színházi formanyelv állandó újraértékelésére, de tágítani kell az élő művészetről folytatott párbeszéd körét, és ebbe a körbe egyre nagyobb számú közönséget bevonni. Akkor beszélhetünk virágzó magyar színházi kultúráról, ha a méltán népszerű, klasszikussá vált zenés művek mellett, megközelítő mozgósító erővel tudunk bemutatni kortárs drámai műveket is. Terveink szerint a Kóti Árpád Terem, valódi színházi laboratóriumként, a pályakezdő fiatal alkotók kísérleti terepe lesz, és izgalmas előadások sora teszi azt kultikussá egy új nemzedék számára.

D. Rácz Hadd kérdezzem saját rendezéseiről is. Feltűnő, hogy milyen fontos darabválasztásaiban és rendezéseiben a tragikomikus. Tudatos választás ez? Vonzódik ehhez és rokon minőségeihez, az abszurdhoz és a groteszkhez?

Szabó K. A tragikum és a komikum együtt alkotnak teljes képet, hiszen a magasztosban kódolva van a bukás bizonyossága, és az leginkább dicstelen, a nevetségesben meg benne foglaltatik a tragikus vétség. Az élet önmagában egy tragikus aktus, egyirányú út a fizikai megsemmisülés felé, ennek abszurdumát felfogni csak erős hittel vagy egészséges humorérzéssel lehet. De nem árt, ha mindkettő megvan. Szokás az abszurdot valamiféle elvont valóságérzékelésként, művészi zsákutcaként aposztrofálni; véleményem szerint viszont a legközelebb áll az ember és az emberi lét valóságos ábrázolásához. Az abszurd, vagy ahogyan az a magyar drámairodalomban inkább csak groteszkként azonosítható, görbe tükörként mutat valós képet rólunk, relatív igazságainkról, ellentmondásainkról, torz arányérzékelésünkről. Személy szerint nem rajongok a héroszokért, de annál inkább a bolondokért, mert ők valóban alkalmasak a tisztánlátásra.

D. Rácz Egyszer azt nyilatkozta, hogy rendezéseiben a szöveg mellett mindig meghatározó szerepe van a látványnak. Ez a debreceni közönségnek is feltűnt, legutóbb a Gyászúton előadásán. Az új játszóhelyek adnak-e a vizualitás kidolgozására új lehetőségeket?

Szabó K. Így igaz, erősen vizuális alkat vagyok, az én képzeletemben a gondolat fogantatásából előbb a kép születik meg, és csak azután bármi más, ami része

lehet a készülő előadásnak. El tud varázsolni egy fénytörés vagy egy sötét sarok, és ugyanúgy ihletforrás lehet az üresség, mint a zsúfolt tér. A képzelet szülte kép beég a retinámba, és tovább már nem hagy nyugodni, elkezdődik a scenírozás. Például a *Kísértés* című munkám tervezése közben csak az volt előttem erősen, hogy egy kiszáradt, só-fehér tengermeder fölött elúszik egy gyönyörű aranyhal, a *Makrancos hölgy* előkészítésekor egy masszív betonfalat láttam, előtte egy karcsú hárfával... Itt csatlakozik a munkához a díszlettervező, ő továbbrajzolja, dramatizálja a látomásomat. A színház új terei remek technikai felszereléssel rendelkeznek, adott minden ahhoz, hogy izgalmas megoldásokkal tárgyuk a néző fantáziájának tereit is.

D. Rác *Eddigi rendezéseiben fontos szerepe volt a zenének is – érdekes módon alapvetően prózai darabokban is. Debreceni rendezései közül különösen feltűnt ez a Biedermann és a gyújtogatók-ban és a már említett Gyászúton-ban. Nemcsak zenei aláfestésről volt szó, hanem jelentésképző elemekről. Így lesz ez újabb rendezéseiben is? Esetleg tervezi zenés darabok, akár operák rendezését is?*

Szabó K. A zenének olyannyira fontos szerepe van az előadásaimban, hogy zenei struktúrákra, kottaszerűen írom meg az előadás rendezői példányát is. A *földigiliszták életéből* című előadásom a rekviem kilenc tételére épült, számos előadásomban kórusok jelennek meg, vagy egész prózai jelenetek vannak feldolgozva zenei kompozíciókként. A zeneszerzővel való közös munkánk mindjárt a tervezés fázisában elkezdődik, és végigköveti a teljes próbafolyamatot. A zene valóban jelentésképző elemként van jelen, hiszen dramaturgiai funkcióval rendelkezik, kötélemként működik vizualitás és textus között, utat nyit a transzcendencia felé. Ami a zenés darabokat illeti, Bertolt Brecht-Kurt Weill zenés cirkuszával régóta kacérkodom, és a közeljövőben, remélem, lehetőségem adódik egy *Koldusopera* vagy *Kabaré* színpadra állítására, ahogy az opera-rendezés is jó ideje foglalkoztat, Mozart, Verdi, Gounod vagy Alban Berg művei különösen hívogatnak.

D. Rác *Többen fölfigyeltek már rá, hogy az utóbbi évek előadásaiban milyen sokat foglalkozott az anyaság és általában a nőiség kérdésével. Az új évadban tervezett saját rendezéseinek már a címei is árulkodóak: Dorottyá, Trójai nők. Tudatosan folytatja a sort? Egy korábbi nyilatkozatában ezt a tematikát személyes veszteségekre, traumákra vezette vissza. Van-e egyéb magyarázat is?*

Szabó K. A női sorstörténetek szériája, azt hiszem, hogy a *Júlia – Párbeszéd a szerelemről* című Visky András által írt kálvária-történettel kezdődött. Ráckevei Annával egy olyan érzékeny világot próbáltunk megragadni, értelmezni, közvetíteni, mely a nőiség esszenciáit példázat formájában dolgozta fel. Anyaság,

hűség, szeretet és remény, olyan életörző tartalmak ezek, melyek nélkül már régen felszámolta volna magát ez az önsorsrontó emberiség. A kiszolgáltatottság empátiára sarkall, és a nők kiszolgáltatottsága számos társadalmi fordulatban, legyen az pusztító háború vagy az azt követő kínkeserves béke, tetten érhető. Nekik az a szerep jut, hogy a férfiak által feldúlt világban rendet rakjanak. Tulajdonképpen ők a valódi világépítők, és, bár kevésbé heroikus, de annál gazdagabb, érzékenyebb sorstörténetek bontakoznak ki a férfiak történelmi jelentőségű cselekedetei mögött.

D. Rácz *Az Önről szóló könyv, A hovatartozás illúziója azt sugallja: véleménye szerint a színházban „szép illúzióban” élünk, „gyönyörű utazást” teszünk. Minden színházat szerető ember érti ezt, mégis megkérdezem: nincs ez ellentmondásban azzal, hogy rendezései többnyire felkavaróak, nyugtalanítóak? Akiknek tetszik, azok se nagyon használják utána a „szép” vagy „gyönyörű” szavakat.*

Szabó K. Erre hadd idézzem Lucifert, Madách remekművéből: „Nem adhatok mást, csak mi lényegem”, és nyugtalan alkotó emberként az előadásaim is ebből a belső feszültségből táplálkoznak. Ami nem kavar fel, az nyomot sem hagy. Azt gondolom, hogy a valódi művészeti aktus nem valami szelíd fuvallat, hanem érzelmi és értelmi forgószele, mely akár arra is képes, hogy sebet ejtsen a befogadón, kibillentse őt lelki egyensúlyából. Nincs is ezzel semmi baj, hiszen a sebezhetőség éppúgy része a műélvezetnek, mint maga a „merénylet”. Ha mélyebb hatással találkozunk, azt mondjuk: „fájóan szép”, és ez mennyivel több annál, mint az, hogy „érdekes”, vagy „időtöltésnek bevált”. Ami a hovatartozás illúzióját illeti, színházi létezésünk felkínál egy csodálatos paradoxont, miközben folyamatosan úton vagyunk, elárvultan keressük a helyünket, hangunkat, identitásunkat a világot jelentő deszkán, mégiscsak otthon vagyunk, a házban, egy biztonságos családi környezetben, ahol az együvé tartozásnak különösen erős formáját éljük meg.

D. Rácz *Végül térjünk vissza művészeti vezetői szerepköréhez. Milyen közönséget céloz meg? A szórakozásra vágyókat? Az egyetemistákat? Az ő számuk csaknem harmincezer, köztük több ezer külföldi. A középiskolásokat, a gyerekeket? Lehetséges, hogy mindezt (és még másokat is) együtt?*

Szabó K. A 2023-2024-es évadunk repertoárját úgy állítottuk össze, hogy minél szélesebb műfaji skálán szólíthassuk meg közönségünket. Különböző korosztályoknak, a kisiskolásoktól a középiskolásokig, felnőtteknek és nyugdíjasoknak egyaránt kínálunk színházi élményt. A változatos játszóhelyek lehetővé teszik a sokszínű fogalmazásmódot is, a Teátrumban (történelmi épület) főleg klasszikusok, opera és nagyobb kiállítású zenés előadások láthatók, a Latinovits Terem-

ben (Fórum) klasszikus és kortárs feldolgozások egyaránt megtalálhatók, a Kóti Árpád Teremben a közönséget közvetlenebb módon megszólító kamara-előadásokkal találkozhatnak az érdeklődők. A Simor Ottó Orfeum stand-up, zenés és irodalmi estek, különleges színházi csemegék helyszíne, remek ajánlat lehet a tartalmas találkozásra az amúgy eseménytelen debreceni vasárnapi estén. Debrecen hatalmas tradícióval rendelkező iskola- és egyetemi központ, ebből logikusan arra következtethetnénk, hogy a színház egyetemi közönsége meghatározó létszámú, pedig ez korántsem így van. Az egyetemi város, földrajzi elhelyezkedéséből kifolyólag is, leszakad a történelmi centrumról, és jelenleg vajmi kevés kapcsolódási felület van a színház és az egyetem között. Ezen szeretnénk változtatni a jövőben. Három egyetemi, a Borbély Szilárd, a Térey János valamint az Universitas, külföldi diákoknak szánt bérletcsomagokkal, reméljük, sikerül meggyőznünk az Egyetem polgárait is, hogy a színházban eltöltött idő nyert idő, és kölcsönösen építeni tudjuk egymást. A könnyebb befogadás végett előadásaink jelentős részét angolul is feliratozzuk. De törekszünk arra is, hogy tevékenységünk ne szoruljon be a színház falai közé, így, a már bejáratott CSIP (Csokonai Ifjúsági Program) révén középiskolákba, de új, közös alkotói platformjaink kidolgozásával az Egyetemen is igyekszünk egyre hatékonyabban jelen lenni. A színház nemcsak az előadás megtekintését jelenti, hanem rituális együttlétet, egyéni és közösségi flow-élményt, az entrópia cáfolatát, az ünnep örömet, és ennek szellemében szeretnénk cselekedni.

D. Rác Kívánom, hogy így legyen, és köszönöm a beszélgetést.